

УДК 341.01

ПРИСВОЄННЯ ДЕРЖАВІ ПОВЕДІНКИ ОКРЕМИХ ОСІБ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНОГО ДІЯННЯ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Андрій Гачкевич

*Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013, тел. (032) 258-24-76,
e-mail: andrii.o.hachkevych@lpnu.ua*

Одним з найдискусійніших питань, які виникають у контексті міжнародно-правової відповідальності, є те, за чію поведінку держава несе відповідальність як суб'єкт міжнародного права. Особливої гостроти це питання набуло в епоху інформаційного суспільства, коли застосування інформаційних технологій істотно ускладнює ідентифікацію особи, дії якої спричинили порушення міжнародних зобов'язань держави. Для вивчення питання наведено та проаналізовано погляди авторитетних представників міжнародно-правової доктрини Д. Анцилотті, І. Лукашука, Л. Оппенгейма та ін., а також розглянуто події, які відбувались в Естонії навесні 2007 р., пов'язані зі здійсненням нападів на інформаційну інфраструктуру держави. Досліджено основні причини, на підставі яких звичаєві норми щодо обсягу міжнародно-правової відповідальності не підлягають застосуванню щодо держав, припускаючи, що саме вони є відповідальними за організацію та ведення агресивних дій в інформаційній сфері.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність; елементи міжнародно-протиправного діяння; інформаційний суверенітет; кібератаки проти Естонії.

У різні періоди розвитку людства цивілізаційний прогрес не тільки створював нові можливості, завдяки яким потреби людини задовольнялись ефективніше, й створював нові виклики, зумовлені виникненням непередбачуваних загроз. Цілком закономірно, що такі тенденції відображались і в правовій сфері життя суспільства, адже саме суспільні відносини розглядають як джерело правових норм у матеріальному значенні. Формування інформаційного суспільства внаслідок спричиненої зростанням ролі інформаційних технологій в житті людини

інформатизації суспільства вимагає нових підходів до вирішення основних завдань правовою наукою. Серед них особливе зацікавлення викликають проблеми правової відповідальності, адже саме наявність відповідальності покликана забезпечувати самозбереження правової системи шляхом застосування санкцій до правопорушника.

В умовах інформаційного суспільства використання досягнень науки і техніки ускладнюють, а в деяких випадках й взагалі унеможливають встановлення особи, яка вчинила дії, що мають наслідки правового характеру. Відповідно, такий стан речей можна використати і, на жаль, використовують фізичні особи при вчиненні злочинів не тільки у сфері використання електро-нно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а й злочинів в більшості інших сфер (зважаючи на рівень їхньої інформатизації), які в багатьох випадках мають транскордонний характер та пояснюються корисливими мотивами. Крім цього, за таких обставин виникли передумови для держав здійснювати напади на інші держави в інформаційній сфері, приховуючи їхнє походження, що в сучасній науці ґрунтовно досліджують у контексті категорії інформаційної війни. Однак і досі не розроблено концептуальних засад міжнародно-правової відповідальності держави за порушення суверенітету іноземної держави шляхом застосування інформаційних технологій. Можемо припустити, що відповідні напрацювання стосуватимуться двох елементів, визначених відповідно до положень Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р.: коли поведінка у формі дії або бездіяльності притаманна державі згідно з міжнародним правом (*conduct consisting of an action or omission is attributable to the State under international law*) та порушує її міжнародні зобов'язання [7].

Статус держави як організації політичної влади передбачає існування єдиного суб'єкта, який виконує свої функції як у внутрішньодержавній сфері, так і у відносинах з іншими державами. Саме держава, а не її президент, прем'єр-міністр чи міністр закордонних справ, бере на себе міжнародні зобов'язання, а, отже, повинна виконувати певні дії або утримуватись від їхнього виконання, незалежно від того, чи зміниться державна влада, якщо тільки за домовленістю з іншою державою такі зобов'язання не змінять або не скасують. Цілком очевидно, що воля держави здійснюється через фізичних осіб, які володіють владними повноваженнями. З огляду на це, стає зрозумілим, чому поняття дієздатності як можливості особи виявляти свою волю, що створює наслідки юридичного характеру, не застосовують до держав. Як зазначає Л. Ерліх, який очолював кафедру права народів та загальної науки про державу Львівського університету упродовж 1929-1939 рр., жодна з держав не вправі своєю волю виявляти самостійно, адже від її імені волю виявляють окремі особи, такі як

глава держави або урядовець, натомість держава відповідає за наслідки їхніх дій [5, с. 102]. На думку Д. Анцилотті, якщо розглядати діяльність держави з точки зору права, то вона являє собою діяльність індивідів, яку, згідно з правовими нормами, присвоюють державі. Він наголошує на тому, що міжнародні зобов'язання виникають по відношенню до держави як великої групи людей, однак їхнє виконання забезпечують індивіди на підставі тих правил, які сама держава встановлює на внутрішньодержавному рівні. Зокрема Д. Анцилотті писав: «Діяльність держави вважається нічим іншим, ніж діяльністю індивідів, яку право приписує конкретній державі» [1, с. 394].

Кваліфікація актів держав як міжнародних правопорушень вимагає визначення кола осіб, дії чи бездіяльність яких, з точки зору міжнародного права, прирівнюють до поведінки держави. Інколи такий зв'язок є очевидним, наприклад, коли правоохоронні органи, реалізуючи свої Владні повноваження, заподіюють шкоду іноземцям. Щоправда, зазначимо, що в сучасних міжнародних відносинах дедалі частіше можемо спостерігати виникнення ситуацій, у яких за очевидного порушення міжнародних зобов'язань, зокрема тих, котрі стосуються незастосування сили чи загрози силою, встановлення держави-правопорушниці викликає труднощі через зацікавленість осіб, які з великою ймовірністю пов'язані зі здійсненням відповідних дій, приховати усі обставини, встановлення яких є необхідним для реалізації міжнародно-правової відповідальності (практика «зелених чоловічків»). Якщо така практика була і залишається характерною для кримінально-правової сфери (адже особа, яка порушує права та інтереси, що охороняє кримінальне право, зазвичай, зацікавлена в тому, щоб її не ідентифікували), але держава володіє необхідними можливостями та відповідними інструментами для того, щоб її розшукати та покарати, то в міжнародному праві подібні тенденції викликають занепокоєння, адже не тільки порушують чинні міжнародні закони, а й руйнують дух міжнародного права (на жаль, цьому сприяють і реалії інформаційного суспільства).

Притаманність державі в контексті вчинення нею міжнародно-правового правопорушення є очевидною, якщо порушення міжнародних зобов'язань були зумовлені поведінкою осіб, які так чи інакше пов'язані з цією державою як організацією політичної влади. Щоправда, коло таких осіб, за дії яких держава несе міжнародно-правову відповідальність, чітко не встановлене, однак і положення глави 2 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р., і доктринальні напрацювання сприяють їхньому визначенню. Зокрема, відповідно до ст. 4 Статей як діяння держави розглядають поведінку будь-якого державного органу, статус якого визначається внутрішньодержавним правом, незалежно від того, яке місце він посідає в ієрархії чи які функції він виконує (законодавчі, виконавчі, судові тощо), який характер мають повноваження такого

органу - як органу центральної влади чи як органу місцевого самоврядування. Цікаво, що держава несе відповідальність за поведінку своїх органів навіть тоді, коли такі органи діяли з перевищенням своїх повноважень (ст. 7 Статей). Крім того, важливе уточнення зроблено Д. Анцилотті: «Держава не може знати з впевненістю, коли індивід, який діяв де-факто як орган держави, залишається в межах своєї компетенції, а коли він її перевищує» [1, с. 396]. Отже, навіть тоді, коли індивід здійснює свою діяльність фактично як орган державної влади, але не володіючи владними повноваженнями де-юре, то його поведінка також може породжувати міжнародно-правову відповідальність держави, за винятком тих випадків, коли індивід не діяв як орган держави, хоча і мав такий статус (наприклад, крадіжка предметів одягу в іноземного дипломата, вчинена митниками) [1, с. 396]. Крім дій державних органів, держава повинна нести відповідальність за дії, які вчиняють відповідно до вказівок державних органів. Так, за словами Л. Оппенгейма, основну відповідальність держава несе за свої власні дії, які, своєю чергою, охоплюють не тільки дії уряду, а й «агентів або приватних осіб, які вчиняються на виконання наказу уряду чи з його, дозволу» [4, с. 310]. Загальним правилом, сформульованим у міжнародно-правових відносинах, І. Лукашук вважає те, що «суб'єкту присвоюється тільки поведінка його органів, а також інших осіб і утворень, діючих за вказівкою, під керівництвом або контролем таких органів» [3, с. 109]. Отже, щоб дії чи бездіяльність окремих осіб Присвоювали державам, їх повинні здійснювати державні органи або за їхнім дорученням, причому не важливо, чи були перевищені службові повноваження згідно з внутрішньодержавним правом, а, отже, держава несе відповідальність за реалізацію своїх функцій усіма особами, які належать до її структури або діють за вказівками державних органів.

Питання міжнародно-правової відповідальності за протиправні дії проти національних інтересів держави в порушення основним принципам міжнародного права постало гостро після подій в Естонії та Грузії 2007-2008 рр., в основі яких знаходились напади на інформаційну інфраструктуру обох держав. Однак, на відміну від ситуації в Грузії, яка відбувалась в умовах збройного конфлікту з Російською Федерацією, ситуація в Естонії не була настільки очевидною, з огляду на встановлення держави, відповідальної за порушення міжнародних зобов'язань. Після того, як, відповідно до рішення уряду в Естонії, розпочали процедуру перенесення з центру м. Таллінн бронзового монумента радянському солдату, зведеного у пам'ять про завершення Другої світової війни, як в самій Естонії, так і за її межами відбулися акції протесту. Насамперед такі протести набули гострого характеру в Москві поблизу посольства Естонії, що значною мірою могли спричинити скарги та претензії російських властей [6, с. 10]. Через декілька тижнів після прийняття цього рішення розпочалися численні DoS-атаки

як на веб-сайти державних органів Естонії (прем'єр-міністра, парламенту, більшості міністерств), так і приватного сектору, насамперед засобів масової інформації, які мають представництво в мережі Інтернет. Варто пояснити, що будь-яка атака такого типу ґрунтується на законах Технічного характеру, відповідно до яких доступ до інформаційних ресурсів утруднюється або припиняється в тому випадку, коли занадто багато користувачів одночасно здійснюють необхідні запити. Отож, за умови, коли через мережу Інтернет до інформації з одного й того самого сайту намагатимуться отримати доступ багато комп'ютерів, то такий сайт перестане працювати належним чином. Свого апогею атаки набувають увечері 9 травня 2007 р., а їхні наслідки стають загрозливими для існування держави, в якій рівень показників, котрі характеризують роль Інтернету та електронних технологій в житті суспільства, є одним з найвищих у Європі.

Здійснення DoS-атак на інформаційну інфраструктуру в Естонії відбувалося з використанням великої кількості комп'ютерів з різних держав світу. Згідно зі статистичними даними, трафік Інтернету перевищили у понад 200 разів, а самі атаки мали походження з таких країн, як Єгипет, Перу, США, Російська Федерація та ін. [8, с. 164]. Це засвідчує, що напад на Естонію в інформаційній сфері мав організований характер, адже інформаційні потоки, незважаючи на те, що походили з різних куточків світу, були чітко спрямовані на визначені веб-сторінки. Безумовно, таким впливом інформаційних технологій було заподіяно істотну шкоду національній безпеці Естонії в порушення принципів та норм сучасного міжнародного права, які заслуговують окремого дослідження. Отже, для того, щоб забезпечити правопорядок і сприяти тому, щоб подібні дії не повторювались, а шкода за їхнє вчинення була компенсована, слід порушити питання про відповідальність. Випадки, коли іноземним державам завдали шкоду порушенням правових приписів, можна пов'язати з іноземною державною політикою або діями індивідів, які керуються власними інтересами, а не необхідністю реалізації владних функцій. Зрозуміло, що сьогодні, коли в різних державах щораз більшу увагу приділяють необхідності створення та ефективній діяльності державних органів, які мають на меті ведення інформаційний воєн та складаються з осіб, котрі добре обізнані в сучасних інформаційних технологіях та способах їхнього впливу на іноземні держави, постає питання про те, чи не іноземна держава повинна відповідати хоча б за вчинення DoS-атак чи, наприклад, тролінг у мережі Інтернет. Так, Д. Дубов та М. Ожеван зазначають: «Найскладнішою є проблема ідентифікації «агресора» (атрибуції), яка залишається нерозв'язаною навіть тоді, коли причетність до кібератаки державних структур певних країн багатьом здається очевидною (як це було під час нападів на Естонію та Грузію 2007-2008 рр.)» [2, с. 16].

Виходячи з характерних рис міжнародного права та історії його зародження і розвитку, можемо виявити основні причини, які, крім можливостей сучасних інформаційних технологій, пояснюють те, чому встановлення елемента присвоєння державі поведінки окремих осіб має проблематичний характер з огляду на те, що існуючі звичаєві норми не підлягають застосуванню стосовно подій, схожих до тих, які відбулись в Естонії. По-перше, норми міжнародного права покликані регулювати міжнародні міждержавні відносини, що виникають у сфері публічної державної політики (забезпечення державою своїх зовнішньополітичних інтересів повинно бути прозорим, відповідати основним засадам демократії, за винятком тих випадків, коли розголошенням інформації буде заподіяно більшу шкоду для суспільства, ніж її приховуванням). По-друге, поняття державного суверенітету, яке до цього часу залишається фундаментом міждержавних відносин, охоплює широкий спектр прав держави на міжнародній арені, здійснення яких не вимагає жодного обґрунтування, проте водночас передбачає готовність держави нести відповідальність за наслідки їхньої реалізації. Напевно, одним з постулатів сучасного міжнародного права є такий: будь-якою дією держава *ipso facto* проявляє свій суверенітет, а, отже, немає жодного сенсу відмовлятися від дій, які були нею вчинені.

Отже, події в Естонії навесні 2007 р. засвідчують, що на сучасному етапі встановлення взаємозв'язку між офіційною державною політикою конкретної держави та діями окремих осіб, яких не завжди вдається визначити, з огляду на можливості, що створюють інформаційні технології, є неможливим, отож складову державі як передумову міжнародно-правової відповідальності, незважаючи на усю очевидність такого взаємозв'язку, неможливо довести у тих випадках, які розглядають у межах поняття інформаційних воєн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Анцилотти Д.* Курс международного права. Т. 1. Введение - общая теория / Д. Анцилотти; под ред. Д. Б. Левина. – М. : Издательство иностранной литературы, 1961. – 447 с.
2. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України / Д.В. Дубов, М. А. Ожеван. – К.: НІСД, 2011. – 30 с.
3. *Лукашук И. И.* Право международной ответственности / И. Лукашук. – М.: Волтер Клувер, 2004. – 432 с.
4. *Оппенгейм Л.* Международное право. Том 1. Мир. Полутом 1 / Л. Оппенгейм; под. ред. С.Б. Крылова. – М.: Государственное издательство иностранной литературы, 1948. – 408 с.

5. *Ehrlich L.* Prawo narodów / Ludwik Ehrlich. – Lwów: K.S. Jakubowski, 1932. – 651 s.
6. Protecting Europe against large-scale cyber-attacks: Report with Evidence. – London: The Stationery Office Limited, 2010. — 120 p.
7. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts [Electronic source] // International Law Commission. – Available at: [http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001 .pdf](http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf),
8. *Shackelford S.J.* Managing Cyber Attacks in International Law, Business and Relations: in Search of Cyber Peace / Scott J. Shackelford. – New York: Cambridge University Press, 2014. – 393 p.

CONDUCT OF PERSONS ATTRIBUTION TO THE STATE AS AN ELEMENT OF INTERNATIONALLY WRONGFUL ACT AND THE INFORMATION SOCIETY CHALLENGES

Andriy Hachkevych

*Lviv Polytechnic National University,
12, Stepana Bandery Str., Lviv, Ukraine, 79013, tel. (032) 258-24-76,
e-mail: andrii.o.hachkevych@lpnu.ua*

The article has been dedicated to the criterion of “attributable to the state” conduct regarding Draft Articles on State Responsibility 2001 in the light of circumstances influenced by information attacks against foreign state. Information attacks against Estonia targeting national infrastructure in spring 2007 have been expounded. One of the most discussed questions concerning the responsibility of states under the international law is the problem for whose actions the state is responsible being the subject of international law. The problem of attribution is an issue of current importance in the Information Society era. Modern information technologies make it impossible to identify a person whose act constitutes a breach of state’s international obligations. The author has described and analyzed the views of famous scholars in the field of international law including Dionisio Ancilotti, Ihor Lukashuk and Lassa Oppenheim. They have revealed that the state is responsible for acts or omission of state bodies even if they exceed their authority. One should take into consideration that the criterion is met when non-state agents fulfil the instructions of state bodies. The article discusses main reasons for customary norms of international law not being applied to states which are assumed to be responsible for organizing and providing acts of information aggression. The author has shown that international law deals with interstate relations based on public policy. Moreover, each state should not explain its decision considering other states but is responsible for its behavior at international level. Information attacks such as DoS-attacks involving large

number of personal computers requests aiming at particular web-site simultaneously pose a threat to state security and international legal order.

Key words: international legal responsibility; elements of an internationally wrongful act of a state; information sovereignty; cyberattacks on Estonia.

ПРИСВОЕНИЯ ГОСУДАРСТВУ ПОВЕДЕНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ЛИЦ КАК ЭЛЕМЕНТ МЕЖДУНАРОДНО-ПРОТИВОПРАВНОГО ДЕЯНИЯ В УСЛОВИЯХ ВЫЗОВОВ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Андрей Гачкевич

*Національний університет «Львівська політехніка»,
ул. Степана Бандери, 12, г. Львов, Украина, 79013, тел. (032) 258-24-76,
e-mail: andrii.o.hachkevych@lpnu.ua*

Одним из самых дискуссионных вопросов, которые возникают в связи с международно-правовой ответственностью, является вопрос, за чьё поведение государство несёт ответственность как субъект международного права. Особенную остроту этот вопрос получает в эпоху информационного общества, когда применение информационных технологий существенно усложняет идентификацию лица, поведение которого вызвало нарушение международных обязательств государства. Для изучения вопроса приведены и проанализированы взгляды авторитетных представителей международно-правовой доктрины Д. Анцилотти, И. Лукашука, Л. Оппенгейма и др., а также рассмотрены события, которые происходили в Эстонии весной 2007 г., связанные с совершением нападений на информационную инфраструктуру государства. Исследованы основные причины, из-за которых обычные нормы относительно объема международно-правовой ответственности не подлежат применению в отношении государств, предполагая, что именно они ответственны за организацию и ведение агрессивных действий в информационной среде.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность; элементы международно-противоправного деяния государства; информационный суверенитет; кибератаки против Эстонии.